

ВИРОБНИЦТВО І ОБІГ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

УДК 502.33:631.15

СУТНІСТЬ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД

О.І. Шкуратов,

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу економіки природокористування в агросфері*

Інститут агроекології і природокористування НААН

Удосконалено понятійно-категоріальний апарат економіки природокористування в частині уточнення терміна «органічне сільське господарство», що дає змогу сформулювати концепцію та розробити порядок взаємовідносин економічних суб'єктів у процесі виробництва органічної сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: *органічне сільське господарство, виробництво, землеробство, агроекосистема.*

.....

На сучасному етапі розвитку аграрно-го сектора економіки ступінь продовольчої та екологічної безпеки істотно обумовлено альтернативними технологіями в галузі сільського господарства та збереженням природних ресурсів агросфери. Нині серед таких систем найбільший розвиток отримало органічне сільське господарство, що практикується на комерційному рівні в багатьох країнах світу. За існуючих умов, коли органічне сільське господарство та ринок органічної продукції в цілому вже розглядаються як чинники сталого розвитку, дуже важливою стає проблема уточнення сутності цих категорій, а також їх економічного обґрунтування.

Теоретико-методичні засади розвитку вітчизняного органічного сільського господарства були досліджені у наукових працях С. Антонця, В. Артиша, Н. Берлач, О. Дударя, Н. Головченко, Т. Зайчук, М. Кобеця, Т. Чайки та ін. Поряд із тим, не зважаючи на велику кількість наукових праць з дослідження питань органічного землеробства, наукове обґрунтування сутності та концептуальних засад розвитку органічного сільського господарства залишається недостатнім.

Метою дослідження є узагальнення результатів існуючих наукових досліджень сутності органічного сільського господарства та визначення його економічного змісту.

Зі зростанням ролі органічного сільського господарства і розширенням його

використання як інструменту управління природокористуванням підсилювалася й увага до теоретичних питань цього явища. Однак певні теоретичні аспекти органічного сільського господарства досі залишаються недостатньо розробленими. Насамперед, ні у світовій, ні у вітчизняній практиці немає єдиного визначення власне поняття органічного сільського господарства, що ускладнює його нормативно-правове забезпечення та методичний супровід.

Аналіз літературних джерел дає підставу стверджувати, що існують не тільки різні підходи до трактування сутності органічного сільського господарства, але й відстежується ототожнення різних за своєю суттю систем, таких як землеробство, виробництво та господарство, що вважаємо нераціональним та неточним. Хоча наведені дефініції і є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими, вважаємо їх ототожнення помилковим, проте воно прийнятне, оскільки сільське господарство включає в себе як землеробство, так і виробництво. Тому пропонуємо розмежовувати такі поняття як «органічне виробництво», «органічне землеробство», «органічне сільське господарство».

Як самостійний напрям органічне сільське господарство започатковано з 1940-х років у США та Європі на протигагу залежності від синтетичних добрив та засобів захисту рослин. Жером Ірвін Родейл (Jerome Irving Rodale), засновник журналу «Органічне фермерство і садівництво»

(Organic Farming and Gardening, 1942, США), — один із перших, хто популяризував сам термін, акцентуючи увагу на тому, що органічні продукти найкорисніші для здоров'я [1].

Дійсно, більшість українських вчених поняття «органічне сільське господарство» асоціюють з «органічним землеробством» або з «виробництвом органічної сільськогосподарської продукції». Зокрема, Т.О. Чайка визначає органічне сільське господарство як багатофункціональну агроекологічну модель виробництва органічної сільськогосподарської продукції з визначеними цілями, принципами і методами, що базується на ретельному менеджменті (плануванні й управлінні) агроecosystem [2, с. 18]. В.І. Артиш трактує органічне сільське господарство як модель виробництва натуральної продукції з оздоровчими властивостями, що базується на використанні біологічних та агротехнічних методів господарювання за встановленими правилами у визначених зонах [3, с. 113]. Для більшості вчених цей термін означає сільськогосподарську практику, що має певні обмеження, заборони та вимоги, а саме: заборону на використання синтетичних добрив, пестицидів, ГМО, вимогу мінімального обробітку ґрунту тощо.

Н.М. Головченко розкриває зміст поняття «органічне сільське господарство» в аспекті реалізації основних засад багатофункціональності сільського господарства, що дає змогу врахувати не лише технологічні та управлінські обмеження у виробництві сільськогосподарської продукції, а й передбачити формування системи безпеки продовольства на основі екологічно та економічно виправданого і соціально справедливого впливу на живу природу для гарантування якості життя прийдешніх поколінь [4, с. 19].

Більш точно, на нашу думку, визначення дає М.І. Кобець, який розглядає органічне сільське господарство як систему сільськогосподарського менеджменту агросистем, що ґрунтується на максимальному використанні біологічних факторів підвищення родючості ґрунтів, агротехнологічних та інших заходів, які забезпечують екологічно, соціально та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції і сировини [5, с. 8].

Переважає більшість міжнародних організацій, що сприяють розвитку органічного

сільського господарства також розуміють його як виробничу систему або управління виробництва. Так, Колегія з національних стандартів органічної продукції USDA пропонує таке визначення цьому поняттю: «Органічне сільське господарство — це система екологічного менеджменту сільськогосподарського виробництва, яка підтримує та покращує біорізноманіття, біологічні цикли та біологічну активність ґрунтів. Вона базується на мінімальному використанні неприродних (штучних) сировини й матеріалів та агротехнічних прийомів, що відроджують, підтримують та покращують екологічну збалансованість» [6].

Згідно з Кодексом Аліментаріусу [7]: «Органічне сільське господарство є цілісною системою управління виробництвом, яка підтримує у відповідному стані агроecosystem, включаючи біологічну різноманітність, біологічні цикли та біологічну активність ґрунту». Це система, що спирається на практику управління, а не на використанні зовнішніх сільськогосподарських ресурсів, беручи до уваги, що конкретні регіональні умови вимагають власних, адаптованих до свого регіону систем. Все це супроводжується застосуванням, де це можливо, агрономічних, біологічних і механічних методів, на противагу використанню синтетичних матеріалів, щоб забезпечити функціонування усередині системи.

За визначенням Міжнародної федерації рухів органічного сільського господарства (IFOAM): «Органічне сільське господарство — виробнича система, що підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей» [8]. Це залежить від екологічних процесів, біологічної різноманітності та природних циклів, характерних для місцевих умов, коли не використовуються шкідливі ресурси, які можуть чинити несприятливі наслідки. Згідно з правилами ведення органічного сільського господарства воно має ґрунтуватися на таких принципах: здоров'я (органічне сільське господарство повинно підтримувати й поліпшувати оздоровлення ґрунту, рослин, тварин, людини та планети як єдиного й неподільного цілого); екології (органічне сільське господарство повинне ґрунтуватися на живих екологічних системах і циклах, працювати, співіснувати з ними й підтримувати їх); справедливості (органічне сільське господарство повинне будуватися на

відносинах, що гарантують справедливість із урахуванням загального стану навколишнього природного середовища й життєвих можливостей); турботи (управління органічним сільським господарством повинне мати запобіжний і відповідальний характер і бути орієнтованим на захист здоров'я та добробуту нинішніх, майбутніх поколінь і навколишнього природного середовища).

Таким чином, органічне сільське господарство — це жива і динамічна система, що реагує на внутрішні і зовнішні потреби та умови. Ті, хто використовує методи органічного сільського господарства, можуть покращити його ефективність і підвищити продуктивність, але при цьому здоров'я і благополуччя людини не повинні піддаватися ризику.

Зважаючи на розглянуті вище пояснення і визначення терміна «органічне сільське господарство» слід зауважити, що всі вони сходяться на тому, що це система, яка спирається на управління виробництвом. Проте сільське господарство є не тільки виробнича система, а й спосіб життя сільського населення в певних умовах навколишнього природного середовища, що складає агроєкосистему. Це система, що враховує потенційний згубний вплив на довкілля і людину таких синтетичних добавок, як мінеральні добрива та пестициди, генетично модифіковані організми тощо. Всі ці методи підлягають зміненню в органічному сільському господарстві особливими методами, які зберігають і підвищують родючість ґрунту, запобігають розмноженню шкідників і зростанню захворювань.

Органічне сільське господарство надає можливість у перспективі узгодити і гармонізувати екологічні, економічні та соціальні цілі в аграрному секторі економіки. Зокрема до переваг виробництва органічної сільськогосподарської продукції можна віднести: мінімізацію негативного впливу на довкілля; незалежність від мінеральних добрив і пестицидів та їх виробників, і як наслідок зменшення енергоємності національної економіки; створення додаткових робочих місць у сільській місцевості, перспектив для фермерських господарств; виробництво корисних, біологічно повноцінних та екологічно безпечних продуктів харчування.

Отже, органічне сільське господарство є системою, яка спирається на управління

агроєкосистемами, а не лише сільськогосподарським виробництвом. Тобто окрім управління виробництвом, в систему органічного сільського господарства також входить реалізація комплексу заходів, що безпосередньо забезпечують це виробництво з метою досягнення економічного, екологічного та соціального ефекту.

ВИСНОВКИ

Таким чином, враховуючі проведенні дослідження органічне сільське господарство за своєю суттю можна визначити як цілісну систему управління агроєкосистемами, що включає оцінку потенційних екологічних і соціальних ризиків та встановлює порядок взаємовідносин економічних суб'єктів у процесі виробництва органічної сільськогосподарської продукції. При цьому концепція органічного сільського господарства полягає в тому, щоб якомога точніше повторити «виробництво» в природних агроєкосистемах, спираючись на екологічні процеси, біорізноманіття та, адаптовано до економічних умов, поєднати в собі традиції, інновації і досягнення науки на благо навколишнього природного середовища та поліпшення якості життя всіх учасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Bonnard P.* Improving the Nutrition Impact of Agriculture Interventions: Strategy and Policy Brief / Food and Nutrition Technical Assistance (FANTA) Project. — Washington, D.C.: Academy for Educational Development, 2001. — 17 p.
2. *Чайка Т.О.* Розвиток органічного виробництва в аграрному секторі економіки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / Т.О. Чайка. — Миколаїв, 2012. — 322 с.
3. *Артиш В.І.* Ринок української органічної продукції та перспективи його розвитку / В.І. Артиш // Посібник українського хлібороба. — 2008. — С. 113–115.
4. *Головченко Н.М.* Організаційно-економічні засади розвитку органічного сільського господарства. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / Н.М. Головченко. — К., 2010. — 205 с.
5. *Кобець М.І.* Органічне землеробство в контексті сталого розвитку / М.І. Кобець. — К.: Проект «Аграрна політика для людського розвитку», 2004. — 22 с.
6. National Organic Standard Board Recommendations (National Organic Program USDA)

[Електронний ресурс] / Офіційний сайт Колегії з національних стандартів органічної продукції USDA. — Режим доступу: <http://www.ams.usda.gov/nop/nosbinfo.htm>

7. Codex Alimentarius. 1999. Guidelines for the Production, Processing, Labelling and Marke-

ting of Organically Produced Foods (GL-32).

8. Definition of Organic Agriculture [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM). — Режим доступу: <http://www.ifoam.org>

УДК 631.164.23(477)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

В.Є. Данкевич,

кандидат економічних наук

Житомирський національний агроекологічний університет

Проаналізовано стан використання сільськогосподарських земель в умовах Полісся Житомирщини. Охарактеризовано загальні підходи щодо ефективності використання земельних ресурсів. Досліджено світові тенденції розвитку органічного виробництва. Розглянуто можливості вирощування органічної продукції на Поліссі. Розроблено пропозиції запровадження раціонального землекористування в умовах глобалізації.

Ключові слова: *органічне землеробство, сільськогосподарські землі, аграрні підприємства, ефективність, глобалізація, Полісся.*

Питання раціонального використання земельних угідь упродовж тривалого часу залишаються предметом вивчення, дослідження та наукових дискусій. Реформування аграрного сектора економіки створило можливості збільшення кількості землекористувачів, підвищення рівня використання земельних угідь та збільшення обсягів виробництва продукції. Проте ступінь використання сільськогосподарських земель у багатьох підприємствах залишається на досить низькому рівні, що зобов'язує як теоретиків, так і практиків прискорити вивчення факторів, які орієнтують на вихід із такої ситуації. Необхідно вивчити специфіку кожного регіону, щоб налагодити конкурентоспроможне виробництво.

Серед сучасних природних процесів, які є наслідком нераціонального господарювання на Поліссі, спостерігаються оглеєння, окислення та заболочення. Із господарського обігу вилучено багато тисяч гектарів сільськогосподарських угідь, значні площі лісових масивів. Упродовж останніх років відбулася значна деградація довкілля, що призвело до активізації процесів ерозії, значних екологічних та економічних втрат

і збитків. Інтенсивне сільськогосподарське використання земель спричинило зниження родючості ґрунтів через їхнє переущільнення, втрату водопроникності та підвищення ерозійної здатності з усіма екологічними наслідками. У сукупності це призвело до екологічної кризи в багатьох районах і сприяло перегляду поглядів щодо ведення виробничої діяльності та пошуку напрямів використання безпечних систем виробництва. У цьому контексті важливим є вивчення можливості запровадження органічного землеробства на Поліссі.

У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі приділено достатньо уваги стану використання земельних ресурсів товаровиробниками. Ґрунтовні дослідження здійснили у своїх працях Л.І. Абалкін, Д.П. Богиня, В.Г. Бодров, М.П. Вітковський, А.С. Гальчинський, В.К. Збарський, О.В. Крисальний, Ю.Я. Лузан, І.І. Лукінов, В.М. Малес, Б.Я. Панасюк, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук та інші вчені. Дослідження авторів зробили значний внесок у розробку зазначеної тематики, однак реалії сьогодення переконують, що чимало питань стосовно ефективного землекористування в контексті екологізації